

全 訳 世界の地理教科書シリーズ10

ポーランド^ゴ その国土と人々

GEOGRAFIA VI

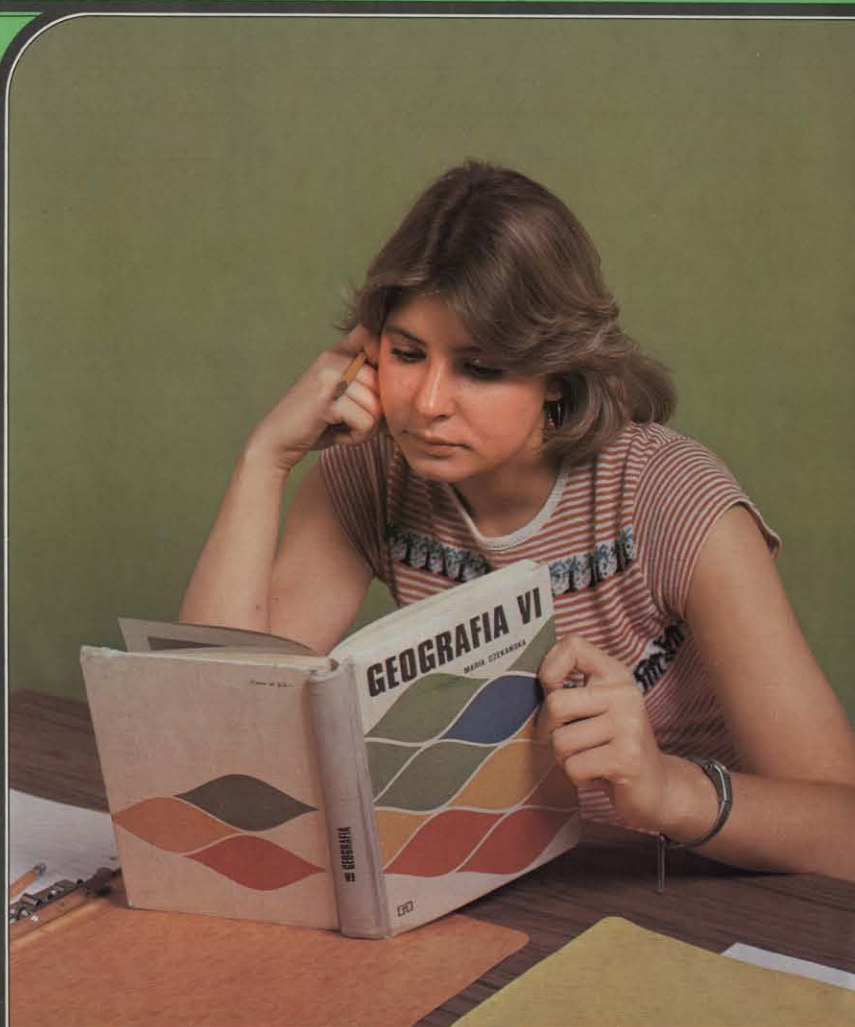
M. Czekańska

<監修>

東京大学教授
岡津守彦
文部省視学官
榊原康男
東京大学教授
佐藤 久
東京大学教授
西川 治

<訳>

京都産業大学
助教授
中山昭吉
中山洋子

帝国書院

CZASOPISMO GEOGRAFICZNE
LXVIII, 1997, 1

Iwona Piotrowska (Poznań)

MARIA CZEKAŃSKA — GEOGRAF I NAUCZYCIEL

MARIA CZEKAŃSKA — GEOGRAPHER AND TEACHER

Zarys treści. W opracowaniu omówiono sylwetkę naukową i dydaktyczną Marii Czekańskiej (1902–1991) — nauczyciela szkół średnich i profesora Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, powszechnie znaną jako autorkę podręczników szkolnych i uniwersyteckich z zakresu geografii.

Nowa sytuacja polityczna po pierwszej wojnie światowej i powstanie państwa polskiego stworzyło szansę rozwoju nauki, w tym także geografii. Teoria naukowa, rozwijana przez Jana Śniadeckiego, Stanisława Staszica, Wincentego Pola, Wacława Nałkowskiego, Eugeniusza Romera, Stanisława Pawłowskiego — działających w różnych warunkach polityczno-społecznych — znalazła swój wyraz w tworzących się uniwersytetach i katedrach geografii. Katedrę geografii w nowo powstałym Uniwersytecie Poznańskim objął profesor Stanisław Pawłowski, wybitny geograf, a także metodyk geografii, autor pierwszego podręcznika o kraju ojczystym „Geografia Polski”. Wykształcił wielu wybitnych geografów, a jednym z nich była Maria Czekańska. Piąta rocznica śmierci jest okazją do przybliżenia jej osoby, jako geografa i nauczyciela.

Maria Czekańska urodziła się 24 stycznia 1902 r. w Pniewach, w rodzinie o tradycjach nauczycielskich. W 1908 r. rozpoczęła naukę w 10-letnim Zakładzie Szkolnym dla dziewcząt w Pile, a kończąc ją w 1918 r. otrzymała świadectwo ukończenia szkoły typu licealnego. Od 1919 r. kontynuowała naukę w Wyższym Liceum Uczelni im. Dąbrówki w Poznaniu. W 1920 r. zdała

egzamin dojrzałości, a w 1921 – po ukończeniu klasy seminarialnej tegoż Liceum – otrzymała świadectwo uprawniające do nauczania wszystkich przedmiotów w szkołach różnego typu. W latach 1921–1926 studiowała geografę i geologię na Uniwersytecie Poznańskim pod kierunkiem prof. S. Pawłowskiego. Zgodnie z koncepcją studiów w Polsce o dwuprzedmiotowym wyższym kształceniu, drugim przedmiotem była biologia.

Jej praca magisterska pt. *Stopień zniemczenia nazw topograficznych w Polsce północno-zachodniej* opublikowana została w 1926 r. w „Badaniach Geograficznych nad Polską Północno-Zachodnią”. Studiując, w latach 1921–1939 jednocześnie pracowała jako nauczycielka w Prywatnym Gimnazjum i Liceum p.w. Najśw. Serca Jezusa. Jej opiekunem naukowym do 1939 r. był prof. S. Pawłowski.

Zakres zainteresowań Marii Czekańskiej obejmował oceanografię, hydrografię, metodykę nauczania geografii i geografę regionalną. Zasadniczy trzon dorobku naukowego stanowiły prace oceanograficzne, dotyczące problemów Bałtyku. Była ona wówczas jednym z nielicznych polskich oceanografów kierunku geograficznego. Uwzględniając kryteria morfologiczne i batymetryczne zaproponowała nowy podział południowego Bałtyku, wprowadzając szereg nowych nazw i pojęć dotyczących morfologii dna morską. Studium pt. *Złodzenie Bałtyku* umożliwiło jej uzyskanie w 1933 r. stopnia doktora filozofii w zakresie geografii i geologii. W czasie wojny, w latach 1940–1945, prowadziła tajne nauczanie w kompletach Gimnazjum i Liceum im. Stefana Batorego w Warszawie, a później w Małej Wsi k/Grójca. Po wojnie kontynuowała pracę w szkolnictwie, obejmując w Poznaniu w latach 1945–1946 stanowisko nauczycielki w Gimnazjum i Liceum im. Klaudyny Potockiej i równocześnie w Gimnazjum i Liceum im. Generałowej Zamojskiej, które od 1946 roku przemianowane zostało na Państwową Szkołę Ogólnokształcącą Stopnia Licealnego. W latach 1947–1956 podjęła pracę na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu im. A. Mickiewicza na stanowisku wykładowcy. Od 1946 do 1956 r. była kierownikiem Ośrodka Metodycznego Geografii i Geologii przy Kuratorium Szkolnego Okręgu Poznańskiego. W 1950 r. została członkiem komitetu redakcyjnego czasopisma „Geografia w Szkole”. W tym czasie, (w 1952 r.), powołana została również na członka Komisji Programowej Geografii i Geologii oraz recenzenta prac z dziedziny geografii i geologii w Instytucie Pedagogiki w Warszawie.

Po wojnie zainteresowania Marii Czekańskiej koncentrowały się wokół ziem zachodnich. Jako współautorka „Monografii Odry” (1948), napisała studium *Obszar ujściowy Odry*, w którym ujście Odry potraktowane zostało jako odrębny region geograficzny. Analizowała w nim genezę Zalewu Szczecińskiego i wysp w obszarze ujścia Odry, Wolin i Uznam, opisując morfologię sąsiedniego dna morskiego i niektóre właściwości fizyczne i chemiczne wody Zalewu i Bałtyku. Kolejną, ważną pracą naukową było studium dotyczące zjawiska fal

burzowych i jego wpływu na wybrzeże południowego Bałtyku, pt. *Fale burzowe na południowym Bałtyku* (1948), napisane w wyniku analizy materiałów z literatury oceanograficznej i danych historycznych sięgających XI wieku. Znajomość języka niemieckiego, francuskiego i angielskiego umożliwiła jej także podjęcie studiów porównawczych dotyczących podobnych przejawów działania fal morskich na innych wybrzeżach.

Maria Czekańska nie ograniczała swojej działalności do pracy naukowo-badawczej. Napisała wiele artykułów i prac popularnonaukowych: *Morze i Pomorze; Czechosłowacja; Pomorze Zachodnie, Przyodrże, Pogranicze* (1924); *Norwegia, Szwecja, Finlandia, Dania* (1948). Na szczególną uwagę zasługuje jej książka *Z biegiem Odry*, nagrodzona przez Polski Związek Zachodni i wydana w 1946 r., a także wydana w r. 1963 praca pt. *Na wielkim szlaku jezior*. W swojej pracy naukowej z zakresu oceanografii i geografii regionalnej przygotowała 21 opracowań naukowych, z których 4 mają charakter monografii: *Złodzenie Bałtyku*, 1935; *Pomorze Zachodnie, Przyodrże, Pogranicze* (1942), *Obszar ujściowy Odry* (1948), *Fale burzowe na południowym wybrzeżu Bałtyku* (1948). W ramach tej tematyki znajduje się także 17 prac popularnonaukowych. Z dalszych wyników pracy należy wymienić 13 studiów i rozpraw, 19 artykułów naukowych i przyczynków, 6 artykułów okolicznościowych i biograficznych oraz sprawozdania, 17 recenzji z zakresu oceanografii i geografii regionalnej.

Podstawowy nurt zainteresowań i prac badawczych Marii Czekańskiej stanowiła metodyka i dydaktyka geografii, z zakresu której ukazało się jej 38 opracowań, 22 edycje podręczników i skryptów oraz ponad 50 recenzji artykułów i rozpraw. Najważniejsze z nich to: *Geografia ogólna* (skrypt, 1946), *Geografia Polski dla kl. V* (1951), *Geografia Polski dla kl. VI* (1957), *Wstęp do geografii regionalnej świata* (skrypt dla studentów UAM, 1959), *Oceanografia – studium geografii dla studentów UAM* (1959), *Geografia regionalna świata* (podręcznik dla klasy VII, 1965). Podręczniki dla klasy V i VI zostały uznane przez Ministerstwo Oświaty za szczególnie dobre i w latach 1954–1955 przetłumaczone na języki białoruski, czeski, niemiecki, rosyjski, słowacki i wydane jako podręczniki dla szkół mniejszości etnicznych.

Działalność dydaktyczna, liczne publikacje w postaci artykułów i prac metodycznych oraz własne doświadczenia stały się podstawą opracowania *Metodyki nauczania geografii* (skrypt, UAM 1959, w drugim wydaniu pt. *Zarysu metodyki geografii* 1960). Podręcznik ten wypełnił dotkliwą lukę w pracach dydaktycznych w latach powojennych. W swojej koncepcji nawiązując do ujęć Romera, Pawłowskiego, Niemcówny i Polaczkówny, dawał on oryginalne podstawy kształcenia geograficznego. Dużą wagę autorka przywiązywała do wykorzystywania środków dydaktycznych w nauczaniu geografii, ze szczególnym uwzględnieniem roli ilustracji i opracowań graficznych.

W 1956 r. Maria Czekańska uzyskała stanowisko adiunkta w Studium Zaocznym Geografii Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu im.

A. Mickiewicza w Poznaniu. Brała aktywny udział w pracach Polskiego Towarzystwa Geograficznego i redakcji czasopisma „Geografia w Szkole”. W 1960 r. w uznaniu za całokształt pracy naukowo-dydaktycznej przyznano jej stanowisko docenta.

Ogromne zasługi naukowe, dydaktyczne a także organizatorskie, zadecydowały o objęciu przez nią stanowiska prodziekana w 1960 r., a w 1962 r. dziekana Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi. Nadanie w 1966 r. przez Radę Państwa tytułu naukowego profesora nadzwyczajnego nauk przyrodniczych, stanowiące podsumowanie pracy prof. Marii Czeakańskiej, spowodowało powołanie jej w 1967 r. na stanowisko kierownika Zakładu Geografii Regionalnej i Dydaktyki przy Katedrze Geografii Fizycznej UAM. Funkcję tę pełniła do r. 1971. Mimo przejścia na emeryturę w 1972 r. profesor Czeakańska pozostała nadal aktywna naukowo i dydaktycznie. Kształciła kolejne pokolenia geografów i w dalszym ciągu przygotowywała opracowania popularnonaukowe, jak np. *Metodyka geografii a praktyka szkolna* (1973), *Holandia* (1975). W latach 1975–1978 z bardzo dużym zaangażowaniem uczestniczyła w pracach UNESCO w ramach komisji polsko-niemieckiej do spraw doskonalenia podręczników. Uznaniem za pracę dydaktyczną było nadanie jej przez Ministerstwo Oświaty i Wychowania w 1976 r. Medalu Komisji Edukacji Narodowej. W 1980 r. wydawnictwo japońskie „Teikoku-Shoin Co. Ltd.” w Tokio wydało, w tłumaczeniu na język japoński, książki z geografii wybranych krajów świata. Podręcznikiem autorstwa Marii Czeakańskiej reprezentującym Polskę była *Geografia Polski dla klasy VI*. W 1983 r. ukazał się nowy podręcznik *Geografia dla kl. VI – Europa i Azja* we współautorstwie z Haliną Radlicz-Rühlową.

*

Wiosną 9 kwietnia 1991 r. Maria Czeakańska zakończyła swoje bardzo aktywne i twórcze życie. Szukając przyczyny Jej zainteresowań geografiami, geologią i prehistorią stwierdzić należy, że odziedziczyła je po ojcu Władysławie Czeakańskim. Uznaniem dla pracy ojca przedstawiła w wydanym w 1989 r. opublikowaniu *Władysław Czeakański – miłośnik archeologii*.

Dorobek naukowy Marii Czeakańskiej stanowi około 200 pozycji bibliograficznych. Wykształciła wielu geografów, zachęcając ich do stałych poszukiwań, obserwacji, a także rozwijania własnych uzdolnień badawczo-naukowych. Bardzo dużo uwagi przywiązywała do edukacji nauczycieli geografii różnych typów szkół, o czym świadczą liczne podręczniki i wskazówki metodyczne. Uczestnicząc od samego początku w organizacji Olimpiady Geograficznej, próbowała także zainteresować geografią uczniów szkół średnich.

Maria Czeakańska niewątpliwie należała do wybitnych uczonych i nauczycieli geografów, którzy swoją wiedzą i pasją twórczą kształtowali poziom współczesnej nauki polskiej.

Summary

Maria Czeakańska belonged to the group of geographers whose research from the very beginning was connected with the newly formed Department of Geography in the University of Poznań initiated by professor Stanisław Pawłowski. Professor Czeakańska (1902–1991) for her entire life skillfully connected scientific and didactic passions working at university and secondary schools in Warsaw and Poznań. The scope of her interests was very wide and included oceanography, hydrography, methodics of geography, teaching and regional geography. In 1933 Czeakańska gained PhD in the geography and geology presenting her thesis entitled: “Baltic glaciation” in which she proposed the new division of Baltic sea considering morphological and bathymetric criteria. “The mouth of Odra river” and “Storm waves on the Southern Baltic sea” (1948) were her subsequent monographs. Her other papers deserving particular attention are: “The sea and Pomerania” (1942), “On the great trail” (1963). However, methodics and didactics in geography were the main scientific interests of professor Czeakańska. The major works within these areas are “General geography” (lectures 1946). “Geography of Poland – the course-book for the 5th grade” (1951), “Geography of Poland – the course-book for the 6th grade” (1957), “The Introduction to regional geography of the world” (lectures for University students 1959), “The oceanography – the study of geography for students of Poznań University” (1959), “Regional geography of the world” – (the course-book for the 7th grade pupils, 1956). Prof. Czeakańska’s work in didactics, experience and numerous publications became the basis for “Methodics in geography teaching” (lectures 1959). This text-book filled the gap in didactic works in post-war years. In its concept it founded the original basis for geographical education emphasizing the role of illustrations and graphic presentations in geography teaching.

In 1966 M. Czeakańska was granted the professorship in natural science and in 1967 became the Head of the Department of Didactics and Regional Geography of Poznań University. Retiring in 1972, professor Czeakańska still remained active. Between 1975 and 1978 she worked for UNESCO within Polish-German committee for improvement of course-books. Her “Geography of Poland” for the 6th grade of Primary Schools was translated into Japanese and published by “Teikoku-Shoin Co. Ltd. in 1980.

Maria Czeakańska has published about 200 scientific papers which places her in the group of outstanding scholars and geography teachers whose knowledge shaped the contemporary Polish science.

Mgr Iwona Piotrowska
Instytut Badań Czwartorzędu UAM
ul. Fredry 10
61–701 Poznań